

CPT aizturēšanas standartu attīstība

*Izvilks no Divpadsmitā vispārējā ziņojuma,
publicētā 2002. gadā*

33. Lai sabiedrība normāli funkcionētu, policijai ir jābūt pilnvarām aizturēt, turēt īslaicīgā apcietinājumā un nopratināt personas, kuras tiek turētas aizdomās par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kā arī citas personu kategorijas. Tomēr šīs pilnvaras pēc sava rakstura ir vienmēr saistītas ar garīgas un fiziskas ietekmēšanas iespēju. Komitejas misija ir meklēt veidus, kā samazināt šādus riskus līdz absolūtam minimumam, vienlaikus neliekot nepamatotus šķēršļus policijai likumā noteikto darbību veikšanai. Daudzās valstīs ir vērojamas pozitīvas pārmaiņas brīvības atņemšanas jomā policijas iecirkņos, tomēr Komiteja saņem arī citāda rakstura informāciju, kas liecina par to, ka nedrīkst zaudēt modrību.

34. **Aizdomās turamo nopratināšana** ir speciālista uzdevums, kas prasa profesionālu sagatavošanu, lai to veiktu korekti. Pirmkārt, ir ļoti precīzi jānosaka *šādas nopratināšanas mērķis*: mērķis ir nopratināšanas gaitā iegūt precīzu un patiesu informāciju, lai atklātu faktus par lietas būtību, nevis lai panāktu atzīšanos no personas, kas, pēc nopratinātāju domām, ir vainīga nodarījumā. Nopratinātājiem ir jābūt attiecīgi apmācītiem, turklāt būtu vēlams, lai tiktu izstrādāts aizdomās turamo personu nopratināšanas kodekss, jo tas palīdzētu tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem efektīvi veikt savu darbu.

35. Komitejas delegācijas savas pastāvēšanas gados dažādās pasaules valstīs ir iztaujājušas lielu skaitu personu, kam atņemta brīvība un kas pārliecinoši apgalvojušas, ka policisti, mēģinot iegūt atzīšanos izmeklēšanas gaitā, ir tās fiziski ietekmējuši vai citādi draudējuši vai iebiedējuši. Ir skaidrs, ka tāda krimināltiesību sistēma, kas galveno uzsvāru liek uz *vainas atzīšanu kā vainas pierādījumu*, veicina praksi, ka izmeklētāji, vēloties pēc iespējas ātrāk sasniegt vajadzīgo rezultātu, izmanto fiziskas vai psiholoģiskas ietekmēšanas metodes. Spīdzināšanas un citu sliktas apiešanās formu novēršanas kontekstā ir ļoti svarīgi izstrādāt un veicināt tādas nozieguma izmeklēšanas metodes, kas mazinātu atkarību no atzīšanās un citiem pierādījumiem un informācijas, ko iegūst ar nopratināšanas palīdzību, lai tikai panāktu notiesājošu spriedumu.

36. **Elektroniskie (t.i., audio un/vai video) policijas veiktie nopratināšanas ieraksti** ir papildu garantija, ka netiks praktizēta cietsirdīga attieksme pret aizturētām personām. Komiteja ar gandarījumu konstatē, ka arvien vairāk valstu apsver šādu sistēmu ieviešanu. Šāda tehnika spēj nodrošināt pilnu un autentisku nopratināšanas procesa ierakstu, tādējādi būtiski atvieglojot sūdzību par cietsirdīgu attieksmi izskatīšanu. Šāda veida ieraksti atbilst gan to personu interesēm, kas tiek pakļautas cietsirdīgai rīcībai policijas iecirkņos, gan to policijas darbinieku interesēm, pret kuriem tiek izvirzīta nepamatota apsūdzība fiziskas vai psiholoģiskas ietekmēšanas izmantošanā. Policijā veiktās nopratināšanas elektroniskie ieraksti samazina iespēju apsūdzētajam vēlāk nepatiesi noliegt iepriekš dotās konkrētās liecības.

37. Komiteja ir vairākkārt atsevišķās valstīs konstatējusi, ka **nopratināšanas telpu iekārtojums** liecina par vēlēšanos iebiedēt: piemēram, telpa ir pilnībā izkrāsota melnā krāsā, ir uzstādītas lampas ar šauru gaismas staru, kas izgaismo tikai nopratināmā seju. Tāda veida ierīcēm nav vietas policijas iecirkņos.

Nopratināšanas telpām jābūt pietiekami apgaismotām, siltām un aprīkotām ar ventilāciju; visiem nopratināšanas procesa dalībniekiem ir jāsež uz līdzīgas konstrukcijas un ērtības krēsliem. Darbinieks, kas vada nopratināšanu, nedrīkst atrasties dominējošā stāvoklī (piemēram, sēdēt uz paaugstinājuma) vai lielā attālumā no pratināmā. Arī krāsu gammai visapkārt ir jābūt neitrālai.

38. Komiteja dažās valstīs ir sastapusies ar **acu aizsīšanas** praksi policijas aizturētajām personām, tostarp nopratināšanas laikā. Komitejas delegācijas ir saņēmušas dažādus un bieži vien pretrunīgus policijas darbinieku skaidrojumus par šādas prakses mērķiem. Gadu gaitā informācija, kas nonākusi Komitejas rīcībā, liecina, ka daudzos, ja ne vairumā, gadījumos cilvēkiem tiek aizietas acis, lai tie nespētu identificēt tos tiesībsargājošo institūciju darbiniekus, kas izturas pret viņiem nehumāni. Pat tādos gadījumos, kad fiziskās vardarbības nav, acu aizsīšana aizturētajai un it īpaši nopratināmai personai tiek uzskatīta par cietsirdīgas apiešanās formu, kuru var kvalificēt kā ļaunprātīgu psiholoģisku ietekmēšanu. Komiteja rekomendē skaidri un nepārprotami aizliegt praktizēt acu aizsīšanu cilvēkiem, kas tiek turēti policijā.

39. Komiteja nereti atrod **aizdomīgus priekšmetus** policijas telpās, tādos kā koka nūjas, slotaskātus, beisbola nūjas, metāla stieņus, biezu elektrisko kabeļu gabalus, šaujamieroču imitāciju vai nažus. Tādu priekšmetu klātbūtne daudzos gadījumos padara par ticamām sūdzības, ka personām, kas turētas šādās iestādēs, ir izteikti draudi un/vai tās sistas ar minētajiem rīkiem.

Parasti policijas darbinieki skaidro minēto priekšmetu klātesamību ar to, ka tie tikuši konfiscēti aizdomās turamām personām un tiks izmantoti kā pierādījumi. Tomēr fakts, ka minētie priekšmeti brīvi mētajās apkārtnē un nav marķēti (dažkārt nolikti aiz aizkariem vai skapjiem), liek apšaubīt tamlīdzīgus apgalvojumus. Lai neradītu pamatu aizdomām par kādas policijas darbinieku grupas nepiedienīgu rīcību un lai novērstu potenciālos apdraudējuma avotus gan personālam, gan arī aizdomās turamām personām, konfiscētie priekšmeti, kurus paredzēts turpmāk izmantot kā pierādījumus, vienmēr ir noteiktā kārtībā jāmarķē, jāreģistrē un jāglabā īpašā noliktavā. Visiem pārējiem priekšmetiem, kas analogiski iepriekšminētajiem, policijas iecirkņos nav jāatrodas.

40. Komiteja no savas darbības pirmsākumiem ir uzsvērusi policijas aizturēto personu galveno tiesību trīsvienību: **tiesības griezties pie advokāta un ārsta un tiesības informēt par aizturēšanas faktu jebkuru no radiniekiem vai arī citu trešo pusi pēc personas izvēles**. Daudzas valstis, sekojot Komitejas rekomendācijām, ir veikušas pasākumus, lai nodrošinātu vai pastiprinātu šīs tiesības. Tā, piemēram, tiesības griezties pie advokāta laikā, kad persona aizturēta policijas iecirknī, šobrīd tiek atzītas praktiski visās Komitejas apmeklētajās valstīs, un ir pavisam nēdaudz valstu, kur šo tiesību vēl nav, taču valstis tās gatavojas ieviest.

41. Tomēr jāatzīst, ka dažās valstīs ir jūtama nevēlēšanās pildīt Komitejas rekomendācijas attiecībā uz garantētām tiesībām **griezties pie advokāta**, sākot no aizturēšanas brīža. Dažās valstīs personas, kuras aizturējusi policija, drīkst izmantot šīs tiesības tikai pēc noteikta policijā pavadītā laika; citās valstīs šīs tiesības stājas spēkā pēc tam, kad aizturētā persona ir oficiāli pasludināta par „aizdomās turamo”.

Komiteja ir vairākkārt uzsvērusi, ka iebiedēšanas un fiziskās vardarbības risks ir vislielākais tūlīt pēc brīvības atņemšanas. Tāpēc iespēja policijas aizturētām personām griezties pie advokāta tieši šajā stadijā ir galvenā garantija pret ļaunprātīgu rīcību. Šāda iespēja attur no vardarbības tos

policistus, kas ir ar agresīvu noslieci; turklāt advokāts ir tiesīgs attiecīgi rīkoties, ja cietsirdīgas attieksmes fakts tomēr ir noticis. Komiteja apzinās, ka izmeklēšanas likumīgo interešu vārdā ārkārtas gadījumos ir nepieciešams uz zināmu laiku atlikt aizturētās personas tikšanos ar viņa/ viņas nosaukto advokātu. Tomēr tas neizslēdz iespēju vispār izmantot advokāta pakalpojumus šajā laikā. Tādos gadījumos ir jānodrošina pieeja citam neatkarīgam advokātam.

Tiesībām griezties pie advokāta jāietver arī tiesības runāt ar advokātu bez lieciniekiem. Policijas aizturētai personai principā ir tiesības sniegt jebkura veida liecības advokāta klātbūtnē. Tas, dabiski, nedrīkst traucēt policijai noprotināt aizturētās personas ārkārtas gadījumos arī bez advokāta klātbūtnes (ja advokāts nevar laikus ierasties/nav uzreiz pieejams), ne arī izslēgt iespēju nomainīt advokātu, ja tas ir traucējis adekvāti veikt noprotināšanu.

Komiteja uzsver, ka tiesības griezties pie advokāta ir jānodrošina ne tikai personām, kas tiek turētas aizdomās par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, bet arī jebkurai citai personai, kurai saskaņā ar likumu ir jāapmeklē policijas iecirknis vai arī tajā jāuzturas, t.i., lieciniekam.

Turklāt, lai pilnībā realizētu tiesības uz advokātu, ir jādod iespēja vērsties pie advokāta arī tādām personām, kas nav spējīgas pašas apmaksāt šo advokāta pakalpojumu.

42. Personām, kuras ir aizturētas, ir jāgarantē oficiāli atzītas tiesības **griezties pie ārsta**. Citiem vārdiem sakot, ārsts ir jāizsauc nekavējoties, ja persona pieprasa medicīnisko apskati, un policijas darbiniekiem nav jāmeklē iegansti, lai atteiktu šādas prasības. Turklāt tiesībās griezties pie ārsta ir jāietver arī personas tiesības pieprasīt, lai viņu izmeklē viņas pašas izvēlēts ārsts, ja persona izteikusi šādu vēlēšanos (papildus jebkurai medicīniskai apskatei, ko veicis policijas izsauktais ārsts).

Visas policijā aizturēto personu medicīniskās apskates ir jāveic telpās, kas atrodas ārpus tiesībsargājošo darbinieku dzirdamības zonas, kā arī ārpus šo darbinieku pārskatāmības zonas, izņemot īpašus gadījumus, kad ārsts pieprasa citādu kārtību.

Vēl ir svarīgi, lai personām, kas atbrīvotas no policijas aizturēšanas vietas, bet nav stājušās tiesas priekšā, būtu tiesības nepastarpināti pieprasīt oficiālu medicīnisko ekspertīzi/izziņu.

43. Principā aizturētās personas **tiesības paziņot par savu aizturēšanas faktu trešajai pusei** ir jāgarantē no paša aizturēšanas sākuma. Komiteja, protams, atzīst, ka šādu tiesību izmantošanā, iespējams, jāparedz zināmi izņēmumi, lai aizsargātu izmeklēšanas likumīgās intereses. Tomēr šādi izņēmumi ir stingri jāreglamentē un jāierobežo laika ziņā, kā arī jāizmanto tikai sasaistē ar attiecīgām garantijām (piemēram, jebkura kavēšanās ļaut informēt par personas aizturēšanu ir rakstiski jāfiksē, norādot iemeslus šādai rīcībai, kā arī ir jāsaņem augstākstāvoša policijas darbinieka, kas nav saistīts ar šo lietu, vai arī prokurora apstiprinājums).

44. Aizturētās personas tiesības nav necik vērtas, ja šīs personas par tām neko nezina. Tāpēc ir svarīgi, lai policijā turētā persona bez kavēšanās un personai saprotamā valodā **saņemtu precīzu informāciju par savām tiesībām**. Lai aizturētā persona šādu informāciju varētu saņemt policijā no aizturēšanas brīža, aizturētajām personām būtu vienmēr jāizsniedz informācijas lapas, kurās vienkārši un skaidri definētas viņu tiesības. Turklāt aizturētajai personai ar savu parakstu ir jāapliecina, ka viņa ir saņēmusi informāciju par savām tiesībām.

45. Komiteja ir vairākkārt uzsvērusi tiesu un prokuratūras lomu cīņā pret ļaunprātīgu apiešanos policijas iestādēs.

Piemēram, visām policijas aizturētajām personām, kurām kā drošības līdzekli iesaka piemērot apcietinājumu, būtu fiziski jāstājas tā tiesneša priekšā, kas lemj par apcietinājuma piemērošanu. Tomēr dažās Komitejas apmeklētajās valstīs šī procedūra netiek ievērota. Personas nogādāšana pie tiesneša sniedz aizdomās turētajai personai iespēju laikus iesniegt sūdzību, ja viņa ir cietusi no ļaunprātīgas apiešanās. Arī gadījumos, kad sūdzība netiek iesniegta, tiesnesim ir iespēja laikus veikt nepieciešamos pasākumus, ja ir citi pierādījumi par cietsirdīgu izturēšanos (piemēram, redzami miesas bojājumi, ieslodzītā izskats vai uzvedība).

Tiesnesim ir atbilstoši jārīkojas, ja ir pazīmes, kas liecina, ka policija rīkojusies cietsirdīgi. Visos gadījumos, kad aizdomās turētās personas tiesā paziņo par vardarbīgu izturēšanos pret tām, tiesnesim ir šādas sūdzības rakstiski jāreģistrē, jānorīko tūlītēja medicīniskā ekspertīze un jāveic visi nepieciešamie pasākumi, lai sūdzība tiktu rūpīgi pārbaudīta. Šāda pieeja ir jārealizē neatkarīgi no tā, vai aizturētai personai ir redzamas savainojuma pazīmes vai nav. Turklāt pat tādos gadījumos, kad sūdzība par cietsirdīgu attieksmi netiek izteikta, tiesnesim ir jāpieprasa tiesu medicīniskā ekspertīze ikvienā gadījumā, kad pamats domāt, ka tiesas priekšā esošā persona varētu būt cietusi no vardarbības.

Tiesu un citu attiecīgi pilnvarotu organizāciju vērīga attieksme pret visu sūdzību izskatīšanu saistībā ar tiesībsargājošo iestāžu darbinieku ļaunprātīgu rīcību un nepieciešamības gadījumā arī sodu piemērošana darbojas kā spēcīgs atturošs faktors. Un otrādi - ja attiecīgās organizācijas neveiks efektīvus pretpasākumus kā atbildi uz iesniegtajām sūdzībām, tad tie tiesībsargājošo iestāžu darbinieki, kam ir nosliece nehumāni apieties ar arestētām personām, visā drīzumā jutīs, ka viņu rīcība var arī palikt nesodīta.

46. Dažreiz ir nepieciešams, lai policijas darbinieki veiktu **apcietināto personu papildu nopratināšanu**. Komiteja uzskata, ka cietsirdīgas attieksmes novēršanas nolūkos šādu nopratināšanu būtu vēlams noturēt cietuma telpās, nevis policijas iecirknī. Apcietināto personu nosūtīšana uz policijas iecirkni turpmākai nopratināšanai būtu jāpieprasa un jāpieļauj tikai galējas nepieciešamības gadījumos. Ir pašsaprotams, ka tādos ārkārtas gadījumos, kad apcietinātā persona tiek nogādāta atpakaļ policijas iecirknī, tai ir jābauda visas tās tiesības, kas minētas 40. - 43.punktā.

47. Aizturētās personas atrašanās policijas iecirknī ir relatīvi īsa (vai vismaz tā tam vajadzētu būt). Neraugoties uz to, **turēšanas apstākļiem policijas kamerās** ir jāatbilst noteiktām *pamatprasībām*.

Visām policijas kamerām ir jābūt tīrām un pietiekami plašām (par kameru lielumu skat. arī Otrā vispārējā ziņojuma - CPT/Inf (92), 43.punktu), kas atbilstu kamerā izvietojamo personu skaitam. Kamerai ir jābūt pietiekami gaišai (t.i., pietiekams apgaismojums lasīšanai, izņemot miega periodus); kamerā ir vēlama dienasgaisma. Kamerā ir jābūt arī atpūtas inventāram (piemēram, pie grīdas piestiprināts krēsls vai solis), un personas, kas ir spiestas pavadīt policijas izolatorā nakti, ir jānodrošina ar tīru matraci un segām. Personām, kuras aizturējusi policija, ir jānodrošina iespēja izmantot normāli aprīkotu tualeti pienācīgos apstākļos, kā arī iespēja nomazgāties. Aizturētajām personām ir jānodrošina brīva pieeja dzeramajam ūdenim un noteiktos laikos ir jādod ēdiens, ieskaitot pilnu maltīti (vairāk par sviestmaizi), kas jādod vismaz vienu reizi dienā. Personām, kas atrodas policijas aizturēšanas telpās 24 stundas un ilgāk, būtu, cik tas iespējams, katru dienu jāpiedāvā pastaiga svaigā gaisā.

Daudzās Komitejas delegāciju apmeklētajās policijas aizturēšanas iestādēs šīs minimālās prasības netiek ievērotas. Tas īpaši negatīvi ietekmē personas, kurām vēlāk jāstājas tiesas priekšā, jo ļoti bieži šie cilvēki ir spiesti tikt tiesā uzreiz pēc tam, kad ir pavadījuši dienu vai vairāk netīrās un slikti aprīkotās kamerās, kur nav bijis iespējams normāli atpūsties, paēst un nomazgāties.

48. Policijas pienākums, rūpējoties par aizturēto personu stāvokli, ietver arī atbildību par *drošības un fiziskās neaizskaramības* garantēšanu. Policijas dienesta pienākumu neatņemama sastāvdaļa ir rūpes par pienācīgiem apstākļiem izolatoros. Policijas aizturētai personai ir jābūt pastāvīgai iespējai bez grūtībām sazināties ar policijas personālu.

Dažkārt Komitejas delegācijas ir konstatējušas, ka kameras atrodas tālu no telpām, kur parasti uzturas policisti, un ka tajās nav nekādu tehnisko līdzekļu (piemēram, izsaukšanas poga), kas ļautu pievērst policijas darbinieka uzmanību. Šādos apstākļos pastāv reāls risks, ka policijas reakcija uz dažādiem incidentiem (vardarbība ieslodzīto starpā, pašnāvības mēģinājums, ugunsgrēki utt.) varētu būt novēlota.

49. Komiteja pauž savas raizes attiecībā uz dažās valstīs novēroto praksi, kad katrai specializētai nodaļai (narkotikas, organizētā noziedzība, cīņa pret terorismu) ir savas atsevišķas telpas policijas ēkā, kur tiek turētas aizturētās personas un kur strādā attiecīgās nodaļas darbinieki. Komiteja uzskata, ka no šādas pieejas vajadzētu atteikties un ieviest *centralizētas aizturēto personu turēšanas telpas*, kur strādātu personāls, kas ir apmācīts strādāt ar aizturētajām personām. Šāda pieeja noteikti veicinātu cietsirdīgas attieksmes izskaušanu. Turklāt specializēto nodaļu darbinieku atbrīvošana no viņiem neraksturīgiem pienākumiem ļautu izbrīvēt cilvēku un materiālos resursus tiešo pienākumu veikšanai.

50. Visbeidzot - **policijas iestāžu inspicēšana, ko veic neatkarīgas institūcijas**, var nopietni palīdzēt novērst cietsirdīgu attieksmi pret personām, kas tiek turētas policijas kamerās, kā arī - plašākā nozīmē - uzlabot aizturēšanas apstākļus vispār. Lai tā būtu efektīva, šādu institūciju apmeklējumiem jābūt regulāriem un iepriekš nepieteiktiem, un inspektoriem ir jābūt tiesībām runāt ar aizturētām personām bez amatpersonu klātbūtnes. Turklāt inspekcijai ir jāizpēta visi aspekti, kas saistīti ar apiešanos ar aizturētajām personām: personu aizturēšanas laika reģistrācija, aizturēto personu informēšana par viņu tiesībām un šo tiesību praktiskā realizēšana (īpaši tās trīs tiesības, par kurām runāts 40.-43.punktā), noteikumu ievērošana, kas regulē aizdomās turamo personu nopratināšanu, kā arī aizturēšanas telpu materiālie apstākļi.

Iepriekšminēto inspekciju izdarītie secinājumi ir jānosūta ne tikai policijai, bet arī citai kompetentai, no policijas neatkarīgai iestādei.